

*У статті показано основні етапи освоєння та внесок народу України в розвиток аграрної сфери Казахстану в 50-ті роки XX століття.*

доц. ВЛ. Павленко,  
А.В. Донець

## ВНЕСОК УКРАЇНИ В РОЗВИТОК АГРАРНОЇ СФЕРИ КАЗАХСТАНУ (50-ті роки XX століття)

В історії України налічується не так багато проблем, які б за своєю актуальністю та складністю можна було б порівняти з аграрним питанням. Різноманітність аспектів цієї багатогранної проблеми й сьогодні залишає дослідникам значне поле подальшого наукового пошуку. Однією з цікавих і недостатньо висвітлених досі тем є внесок України в розвиток аграрної сфери Казахстану (50-ті роки XX століття).

Актуальність даної теми визначається тим, що досвід минулого у всій своїй багатогранності є своєрідним проблемним полем практичного усвідомлення сучасних і прогнозування майбутніх проєктів удосконалення аграрної сфери. Крім того, актуальність визначається вагомістю аграрної сфери в житті суспільства та недостатнім відображенням проблеми освоєння цілини в літературі. Практичне значення одержаних результатів полягає в узагальненні знань про внесок України в розвиток аграрної сфери Казахстану, які можуть бути використані при підготовці наукових праць, навчальних посібників при підготовці доповідей і рефератів на краєзнавчі теми, а також в навчально-виховному процесі як в загальноосвітніх школах, так і у вузах.

В літописанні кожної країни є подія, яка має епохальну цінність. Для Казахстану та інших незалежних держав колишнього СРСР таким стало освоєння цілинних земель. Здійснення цього заходу в районах Казахстану, Сибіру, Уралу, Поволжжя й частково в районах Північного Кавказу розпочалося після лютнево-березневого Пленуму ЦК КПРС 1954 р. Обговорюючи питання "Про подальше збільшення виробництва зерна в країні і освоєнні цілинних та перелогових земель", пленум визначив конкретні завдання для Казахстану, Сибіру, Уралу, Поволжжя, Північного Кавказу: розширити посіви зернових культур в 1954-1955 р. і отримати у 1955 році з цих земель 1100-1200 млн. пудів зерна, у тому числі 800-900 млн. пудів товарного зерна. Освоєння цілинних та перелогових земель мало стати величезним додатковим джерелом збільшення запасів зерна в країні, могутнім резервом забезпечення зростаючої потреби населення в продуктах, а у промисловості - в сільськогосподарській сировині [1, с. 89-120].

"Освоївши цілині землі, - говорив М.С. Хрущов у розмові з англійським вченим, громадським діячем Джоном Бернолом, - наша країна одержить таку кількість хліба, яка потрібна для покриття потреб населення, також для піднесення тваринництва, для експорту, створення необхідних резервів" [2]. Відразу слід зауважити, що такі сподівання здійснились далеко не повністю.

Однак, освоєння цілини підтримувалося значними пільгами для цілинників, і надало можливості отримати значні премії робітникам радгоспів, які виконували виробничі плани, надбавку за вислугу років та інші соціальні здобутки. Цілинники забезпечувалися безкоштовним проїздом з місця виїзду до місця заселення, одноразовими грошовими допомогами - на голову родини у розмірі 500-1000 карбованців і по 150-200 на кожного члена родини. Кредит на відбудову будинку у розмірі 10 000 карбованців давали на 10 років (з них - 35% суми держава брала на себе), 1500-2000 карбованців кредиту на придбання двору, продовольчий кредит у розмірі 150 кілограмів зерна чи борошна, звільнення від сільськогосподарського податку строком від 2-5 років [3, с. 71].

Лютнево-березневий (1954 р.) Пленум ЦК КПРС прийняв постанову, відповідно до якої була одночасно розгорнута й скоординована робота із трьох основних напрямків:

1. Проводилися відбір і відвід земель для освоєння, розмежування земельних ділянок для організації нових зернових радгоспів, а також додаткова прирізка цілинних і перелогових земель радгоспам і колгоспам насамперед для розширення площі посівів зернових культур.
2. Здійснювалися заходи щодо нарощування виробництва сільськогосподарських машин, устаткування, транспортних засобів й у першочерговому постачанні ними цілинних районів країни.
3. Планувалася повна механізація всіх робіт, пов'язаних з виробництвом зерна, при раціональному використанні матеріально-технічних і трудових ресурсів [1, с. 90].

Відразу ж почалася практична реалізація поставлених завдань. Так, з ініціативи молоді Гайсинського району Вінницької області в Україні розгорнувся рух за те, щоб кожний охочий, який виявив

бажання працювати на цілинних землях, оволодів якимось фахом. Наприклад, у Гайсинському районі 47 юнаків і дівчат закінчили в 1954 р. курси механізаторів, а також оволоділи іншими спеціальностями і стали шоферами, ковалями, теслярами, пічниками тощо. Всі вони працювали у колгоспах, радгоспах і РТС Казахстану та Алтайського краю [4, с. 48].

Вже в першому півріччі 1954 р. добровільно виїхали і активно включилися в освоєння цілинних та перелогових земель понад 150 тис. посланців усіх народів Союзу РСР. У Казахстан, наприклад, з однієї тільки України в 1953-1954 рр. прибуло 15 тис. кваліфікованих механізаторів. У весняних польових роботах 1954 р. на цілинних землях брали участь 25 тисяч молодих людей з України [5, с. 149].

З Російської Федерації, України та інших республік у колгоспи і радгоспи районів надходила різноманітна сільськогосподарська техніка. Тільки за перший рік на нові землі було завезено 120 тис. тракторів, 10 тис. комбайнів, багато тисяч автомашин. А незабаром кількість тракторів, присланих на цілину збільшилась до 200 тисяч [5, с. 149].

Молоді люди, що прибули на цілину, працювали на освоєння нових площ, одержання високих урожаїв. Трудовими успіхами прославили себе, зокрема, посланці України. На весь Казахстан прославилася молодіжна тракторна бригада Івана Рудського з Джаркульської МТС. Бригадир і більшість членів його бригади прибули з Київської області. Молоді механізатори в 1954 р. підняли цілини майже вдвоє більше, ніж було заплановано. Бригадиру І. Рудському було присвоєно почесне звання Героя Соціалістичної Праці.

Добре працювала в Семіозерній МТС Кустанайської області жіноча тракторна бригада О. Тимчук, що прибула туди з Оликської МТС на Волині. Весною 1954 р. бригада виорала і засіяла 702 га нових земель замість запланованих 300 га. Багато праці вклала в справу освоєння цілинних і перелогових земель бригада з Тобольської МТС Кустанайської області, яка прибула сюди з Кіровоградщини. В 1954 р. вона достроково виконала 160 % річного плану тракторних робіт. На 145 % перевиконала річне завдання бригади трактористів-кіровоградців Вишневецького [5, с. 149].

Успішно працювали механізатори молодіжної тракторної бригади Л. Дегтяренка, які прибули в Джаркульську МТС, Кустанайської області, з Макарівської МТС на Київщині. При плані 1500 га бригада виорала на 1954 р. понад 2 тис. га. Кожний тракторист виконував змінні норми на 115-120 % [14, с. 149]. І подібні приклади непоодинокі.

У збиранні багатого врожаю 1954 р. цілинникам Казахстану допомагали технікою і людьми інші республіки, у тому числі і Україна. Так, із Запорізької області в 1954 р. було відряджено для збирання врожаю на цілинних землях 1100 кращиків комбайнерів. Посланці України прославили себе результативною працею. В колгоспі ім. Джамбула Вишневецького району Акмолінської області, українські механізатори В. Малахотько, І. Цибулько на косовиці хлЖ щодня виконували більше двох норм. Шофери С. Даниленко, І. Арієв та інші, які в 1954 р. прибули на збирання врожаю в радгосп "Київський" Акмолінської області із столиці України, виконували по 3<sup>^</sup> норми [6, с. 201].

Продуктивно працювали і відзначилися на вивозі хліба в Казахстані водії автоколон з Херсонської області. В. Білоконь при місячному завданні перевіз 300 т. зерна і зробив 11 650 тонно-кілометрів, зробив 16 950 тонно-кілометрів, перевіз 541 т вантажу і заощадив 300 літрів пального. Набагато перевиконували встановлені завдання водії колони І. Беліков, І. Сапронов, І. Анедченко та інші. Завдяки їх сумлінній праці колгоспи, обслуговувані Нижньосірогозькою автоколоною, достроково і першими в районі виконали державний план хлібозаготовки [4, с. 49].

Широкомасштабна допомога радгоспам, колгоспам Казахстану в освоєнні цілинних земель забезпечили успіх справи. За рахунок розширення посівів на цілинних і перелогових землях хлібні ресурси швидко зростали. Вже в 1954 р. збір зернових культур в Казахстані зріс на 35 % в порівнянні з попереднім роком [7, с. 13].

Особливо активну участь у освоєнні цілинних земель взяла молодь. В 1956-1957 рр. тільки з України виїхали на цілинні землі десятки тисяч людей. В колгоспах і РТС Казахстану, Західного Сибіру, Північного Кавказу працювало понад 75 тис. українських юнаків і дівчат. А всього в райони цілинних земель з різних кінців Радянського Союзу в цей час прибуло понад 350 тис. чол. [4, с. 50].

Важливо відзначити, що як у 1954 р., так і пізніше, бажання працювати на цілинних землях виявляли цілі колективи. Так, у 1954 р. на цілину виїхала бригада дівчат цеху паливної апаратури Харківського тракторного заводу, в повному складі прибула в один з малоосвоєних районів молодіжна теслярська бригада А. Кротова з Київського заводу "Ленінська кузня". Сюди ж прибула молодіжна бригада Федора Постанюка з Кремлівської МТС Хмельницької області, тракторна бригада С. Сугутовського з Піщанської МТС Одеської області.

Характерним є також те, що люди виїжджали на цілину цілими сім'ями. У вересні 1954 р. в Кустанайську область виїхало 120 сімей колгоспників, робітників та службовців з Сумської області. Тоді ж на цілинні землі прибуло 426 сімей з Черкаської області. Лише за перші три місяці 1955 р. з України в

райони освоєння цілинних земель переселилося понад 3,5 тис. сімей колгоспників, робітників і службовців, зокрема у Чкаловську область виїхало понад 200 сімей з Дніпропетровської області. До Акмолінської і Актюбінської областей прибуло за той же час 297 сімей зі Львова. В різні області Казахстану, Західного Сибіру, Північного Кавказу виїхало 490 сімей з Харківської області, 450 сімей - з Рівненської області, 390 сімей - з Хмельницької області. У Казахстан і на Алтай в 1955 р. переселилося з сім'ями 740 механізаторів Одеської області [4, с. 51].

Як бачимо, аграрна сфера Казахстану поповнювалася дуже цінними спеціалістами, які помітно посилили виробничий потенціал цілинних земель, у той час як Україна його втрачала.

Вирішення кадрового питання в малозаселених районах, де освоювалися цілинні землі, було одним з найбільших складних і важливих завдань, які потребували багато уваги. Вже при обговоренні програм освоєння цілини лютнево-березневий пленум ЦК КПРС 1954 року відзначив, що „успішне освоєння цілинних і перелогових земель передусім буде залежати від правильного підбору кадрів і відправлення в райони освоєння нових земель кваліфікованих керівників, інженерно-технічних і агрономічних, а також механізаторських кадрів для комплектування тракторних загонів і бригад в МТС і радгоспах" [1, с. 89]. В порцесі виконання цього завдання важливу роль відігравали посланці України.

За три роки (1954-1956) в Казахську РСР було направлено більше 284 тисяч спеціалістів масових професій, за п'ять років (1954-1958) - близько 398 тисяч, при цьому 35 тисяч з них в радгоспи і більше 9 тисяч в МТС. В той же час в Казахську РСР на збирання виїхало більше 830 чоловік [33, с. 65].

Зрозуміло, що обставини вимагали визначити надійні джерела поповнення кадрів. Для цього було запропоновано використати передусім наявні резерви кваліфікованих спеціалістів в діючих МТС і радгоспах. В подальшому більше кадрів повинні були дати ремісничі училища. Крім того, багато спеціалістів з'явилися на цілині після звільнення в запас з військової служби [8, с. 39].

У цілинний рух з перших днів включилися багато колективів - виїжджали в повному складі тракторні загоны, класи з училищ механізації, окремі родини. Прийняли рішення в повному складі виїхати на освоєння цілинних земель випускники Дилерського училища механізації сільського господарства Київської області. Численні групи робітників на освоєння цілини направляли колективи заводів та фабрик з різних куточків СРСР [9, с. 103].

Наявність значної кількості працюючої молоді в сполученні з потужною технікою дозволило прискореними темпами розвивати продуктивні сили Казахської республіки, зміцнювати її економічну міць, підвищувати матеріальний добробут і культурний рівень казахського народу.

В 1954 р. казахську цілину підіймали 1699 колгоспів, 283 МТС, 216 радгоспів, з них 92 новостворенні. В МТС республіки цілинні землі підіймали 455 тракторні загоны і біля 8 тисяч тракторних бригад [10, с. 76].

У 1955 році відправка молоді і техніки на місце нового проживання продовжувалася. Було прийнято рішення додатково надіслати на цілину 190 тисяч юнаків і дівчат. Виконуючи це завдання, з України вже в квітні 1955 року виїхало на цілинні землі ще 26 592 молодих людей [5, с. 58].

Як правило, більшість спеціалістів сільського господарства направлялися з вузів країни, частина - зі старих МТС і радгоспів. Так, у 1954 році та 1955 дві третини випускників сільськогосподарських вищих та середніх навчальних закладів України отримали направлення на роботу у східні райони країни [9, с. 108].

Отже, у вирішенні проблеми забезпечення кадрами цілинних районів Україна відіграла досить значну роль. За короткий строк на її території було підбрано значну кількість як молодих, так і досвідчених спеціалістів. Основну роль у вирішенні проблеми забезпечення кадрами відіграли заклики і організація масового переселення як на добровільних, так і на примусових засадах, так як далеко не всі з ентузіазмом їхали з рідної землі.

Та все ж вирішальним фактором освоєння цілинних і перелогових земель стало створення міцної матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств і, насамперед, комплексна механізація зернової галузі. Досить відзначити, що за 1950-1955 р. середньорічний темп зростання виробництва техніки склав 11,4 %, за 1956-1957 р. - 40 %. Якщо в 1957 р. було випущено лише 219 найменувань сільськогосподарських машин і пристосувань до них, то в 1965 р. - 545, або в 2,5 рази більше [11.с. 10]. В результаті на цілинні землі безперервно надходила сільськогосподарська техніка. Активну допомогу в освоєнні цілинних земель механізаторам, працівникам радгоспів надали провідні примислові підприємства України. З Харківського тракторного заводу ім. Орджонікідзе лише в першому кварталі 1955 р. у радгоспи Акмолінської області було відправлено 31 ешелон дизельних тракторів ДТ-54. Заводи Міністерства сільського господарства УРСР відправили в 1954 р. у райони освоєння цілинних і перелогових земель понад 500 бензоцистерн, 3 тис. кубометрів нафтотари, кілька сотень високопродуктивних насосів для артезіанських колодязів, електростанцій та багато іншої техніки. Синельниківський завод ім. Комінтерну Дніпропетровської області надіслав на цілинні землі в першому півріччі 1954 р. близько

14 тис. машин, зі Львова у радгоспи і колгоспи Казахстану поставили у 1954 р. 350 віялок-сортувалок ВС-2. Колектив Київського авторемонтного заводу в тому ж році відвантажив автотресту Казахстану 1 тис. поршнів, 900 клапанів, 10 карданних валів. Працівники Миколаївського інструментального заводу надіслали механізаторам, що працюють на освоєнні цілинних земель, 800 комплектів інструментів. Будівельно-монтажне управління "Стальконструкція" (м. Краматорськ) виготувало і відправило в Казахстан у 1954 р. 196 цистерн великої місткості для збереження пального. З Миколаївського заводу „Дормашина" виїхало у Казахстан кілька ешелонів землерийних машин. Лише в січні 1955 р. було відправлено 32 залізничні платформи з бульдозерами і скреперами. Київський завод „Головгрунтотмашу" надіслав у райони цілинних земель велику партію самохідних комбайнів, які косили і в'язали комиш для виготовлення нового будівельного матеріалу - комишиту. Самбірський обозний завод, Дрогобицької області, в 1955 р. відправив на цілинні землі понад 20 вагонів міцних кованих возів [12, с. 22].

За 1957-1970 р. кількість тракторів у країні збільшилася у 2,5 рази, зернових комбайнів - у 1,9 рази. Технічне переозброєння в сільському господарстві здійснювалося за рахунок освоєння виробництва більш досконалих машин, обладнання гідравлічними й навісними системами тракторів, самохідних комбайнів, які до 1963 р. повністю замінили причіпні. З 1956 р. розгорнулося будівництво виробничих приміщень. Активно створювалася ремонтна база, зводилися типові ремонтні майстерні, оснащені новим обладнанням.

Улітку 1956 р школярі України увесь зібраний ними металобрухт відправили до Харківського тракторного заводу, де із нього було виготовлено 130 тракторів марки "ДТ-54". Ці трактори українські школярі подарували цілинникам [13, с. 11]. Звичайно, надавати таку допомогу було складно, вважаючи що Україна зазнала великих втрат у роки війни і люди жили ще дуже бідно, багато з них не мали оселі.

Посланці України проявили велике піклування про створення на цілинних землях належних побутових і культурних умов для робітників радгоспів, колгоспників та механізаторів. Робітники Донецької залізниці налагодили випуск пересувних вагонів-гуртожитків для трактористів і в 1954 р. відправили на цілинні землі 600 таких гуртожитків. Колектив Брошнівського деревообробного комбінату Станіславської області випустив у 1954 р. 850 комплектів устаткування вагончиків для тракторних бригад. Велику кількість вагонів-гуртожитків обладнали і послали для механізаторів цілинних земель колективи Одесько-Кишинівської Південно-Західної залізниці [4, с. 59].

Київська меблева фабрика ім. Боженка відправила у 1954 р. для новосельців Казахстану 10 вагонів меблів, Київський завод кіноапаратури - понад тисячу портативних електростанцій "Київ", 5 тис. комплектів теплого одягу відправила в 1955 р. для механізаторів Станіславська промартіль "Перше травня". Молодь Шевченківського відділення Одесько-Кишинівської магістралі зібрали 40 бібліотечок і комплекти інструментів для механізаторів. Студенти Львівського держуніверситету ім. І. Франка послали для бібліотеки Новочеркаського зернорадгоспу Актюбінської області 250 томів політичної та художньої літератури. Колектив Київського театру опери та балету ім. Т. Г. Шевченка подарував клубові Баталінського радгоспу Кустанайської області комплект струнних інструментів, близько 20 театральних костюмів, ноти, методичну літературу для художньої самодіяльності [4, с. 52].

У цілинному краї Казахстану розгорнулося потужне будівництво житлових будинків, клубів, лікарень. Будівництво велося новітніми індустріальними методами, для чого створили близько 40 заводів залізобетонних конструкцій. Здійснювалися агрокультурні заходи: заготівля сортових насінь, снігоза-тримання, введення правильних багатопільних сівозмін [14, с. 118].

Не стояли осторонь медичні установи України, які включились в організації лікарського обслуговування трудящих на цілинних землях. Київський міський відділ охорони здоров'я відправив у Кустанайську область повний комплект устаткування сільської дільничої лікарні. Штат нової лікарні був укомплектований з Київських медичних працівників, які за власним бажанням приїхали сюди на постійну роботу. Повний комплект обладнання для лікарні відправили на цілинні землі медичні працівники Львівської області [4, с. 53].

Як бачимо, внесок України в цілинну епопею був вагомим та багатограним, а його наслідки будуть ще довго відчутні.

Значний внесок в справу допомоги цілинникам внесла Херсонщина. Вже в березні 1954 року у комсомольські організації області надійшло понад 2 тисяч заяв від комсомольців і молоді з проханням надіслати їх в Кустанайську і Кокчетавську області, де планувалося освоїти сотні тисяч гектарів родючих цілинних земель, створювалися нові радгоспи і МТС [6, с. 108]

До цілинних земель херсонці їхали навіть подружніми парами. Так, наприклад одними з перших на освоєння цілинних земель поїхало подружжя Ольги та Станіслава Ручинських. Станіслав працював трактористом, а Ольга — обліковцем в тракторній бригаді. Разом з ними поїхало подружжя Віктор та Олена Коновалови [15].

Путівки на цілину отримали працівники різних спеціальностей. Наприклад, до Казахстану поїхали: кочегар Херсонського заводу ім. Петровського Михайло Борисов, столяр заводу ім. Куйбишева Юрій Головка, слюсар автотранспортної контори Федір Маня, арматурник Херсонської суднобетонверфі Анатолій Шликов [16, арк. 29-30].

Значну кількість кадрів було направлено до цілинних районів і з колгоспів, радгоспів та МТС Херсонської області. З першою колоною поїхали шофери Віктор Гурієнко, Микола Ніколаєв. Василь Верешак, трактористи Сергій Атоненко, Микола Кузнецов з Калінінського району: автослюсарі А. Топчий, В. Тимофеєнко, шофери С. Дядик, Ряснянський з Бериславської автороти; комбайнер Володимир Тонкошкурів з Нової Олексіївни.

Виявили бажання їхати на цілину і будівники Каховської ГЕС: шофер автотранспортної контори Григорій Дубіна, слюсар Валентин Шульгін, рульовий Володимир Руденко, матрос першого класу пароплава "Енергетик" Віктор Кутоков тощо [18].

Взагалі з Херсонського вокзалу в першому ешелоні 11 березня 1954 р. було відправлено 400 юнаків і дівчат Херсонщини на освоєння цілинних і перелогових земель Казахстану.

Комсомольська організація Херсонської області взяла шефство над одним із 76 нових радгоспів, створених у Кустанайській області Казахської РСР - зернорадгоспом ім. Чехова. У цьому радгоспі працювало 130 посланців Херсонщини [13, с. 13].

За короткий строк трудівники нового радгоспу провели велику роботу з підняття цілинних земель і капітальному будівництву.

З перших днів сільськогосподарських робіт між бригадами було організовано змагання, підсумки якого регулярно підбивалися і переможцям вручався перехідний Червоний прапор. Завдяки цьому державний план 1955 року з підняття цілини був виконаний достроково. При відмінній якості було зорано 19 тисяч гектарів землі і засіяно ярами культурами близько 6 тисяч гектарів.

На проведенні цих робіт особливо добре відзначилися посланці Херсонської комсомольської організації: Анатолій Левченко, Микола Брага, Лідія Цокур, Анатолій Андрущенко та багато ін. За досягнуті успіхи трактористи А. Левченко, М. Брага і Ф. Безулий були направлені на Всесоюзну сільськогосподарську виставку [19, арк. 73-75].

В радгоспі було збудовано кілька житлових будинків, гуртожиток, магазин, обладнані приміщення для школи і лікарні. Збудовано електростанцію, їдальню, 8-миквартирний будинок, пекарня, зерносховище на 3 200 тони. Гарно працювали на будівельних ділянках радгоспу і херсонці. Серед них М. Ловцов, який раніше працював на заводі ім. Комінтерну, В. Сакович - посланець Калінінської районної комсомольської організації, А. Очередник, який приїхав з В. Лепетихського району.

10 березня 1954 року на цілинних землях з'явився ще один радгосп, в якому працювала досить велика кількість вихідців з Херсонщини - "Сталінградський" (Кокчетавська область). За рік радгосп підняв близько 23 тисяч гектарів цілини та засіяв переважно зерновими культурами [5, с. 67].

Для створення міцної кормової бази планувалося закласти насінні ділянки люцерни, кормових кавунів, гарбузів та інших культур. За відсутності насіння головний агроном радгоспу "Сталінградський" змушений був звернутися за допомогою до директора радгоспу ім. Комінтерну Херсонської області, щоб він надіслав необхідне насіння. Прохання було задоволене, що дозволило зібрати досить гарний врожай суданки, люцерни та інших культур з надісланого радгоспом насіння та забезпечити радгоспну худобу необхідною кількістю кормів [20, арк. 16-19].

12 лютого 1955 року вийшла нова постанова Херсонського обкому КП України „Про направлення робітників, інженерно-технічних робітників і службовців на цілину". Згідно з ним виконкоми райрад депутатів трудящих, Херсонський і Каховський горкоми і райкоми КП України, обласне управління сільського господарства, трест радгоспів були зобов'язані відібрати в установленому порядку з МТС, радгоспів, підприємств і будівельних організацій області, незалежно від їх відомчих приналежностей, і направити для роботи в радгоспи і МТС районів освоєння цілинних і перелогових земель 270 робітників, інженерно-технічних працівників і службовців [9, с. 206].

На умовах передбачених постановою Ради Міністрів УРСР від 12 липня 1958 р. № 873 виконком Херсонської міської ради депутатів трудящих направив до Казахської РСР на збирання врожаю строком на три місяці 100 шоферів.

В результаті проведеного дослідження внеску України в розвиток аграрної сфери Казахстану можемо зробити наступні висновки.

Не дивлячись на те, що історія освоєння цілинних і перелогових земель навчилася в СРСР досить широко, майже всі існуючі документальні збірки, брошури, наукові статті на цю тему написані під впливом комуністичної ідеології. Головна ідея даних праць - роль ЦК КПРС в освоєнні цілини. Мало доробків, у яких вказується на внесок України у розвиток аграрної сфери Казахстану (50-ті роки ХХ ст.). А ще менше таких, в яких цьому процесу дається сучасна об'єктивна оцінка.

В радянській період можна виділити три етапи освоєння цілиних і перелогових земель. Перший з них пов'язаний зі створенням наприкінці 20-х - на початку 1930-х років на Північному Кавказі, в

Поволжжі, Сибіру, Казахстані і на далекому Сході майже двох тисяч зерновиробничих і тваринницьких радгоспів. Другий етап розорювання цілиних і перелогових земель відносять до третьої п'ятирічки. Освоєння на сході крани відбувалося без масової організації нових господарств, але на базі вітчизняної сільськогосподарської техніки. Третій етап освоєння цілиних і перелогових земель пов'язаний з відновленням їх розорення в 1950-ті роки після відновлення зруйнованого війною сільського господарства і налагодження масового випуску вітчизняної сільськогосподарської техніки.

Загальновідомо, що освоєння цілиних земель американського заходу зайняло кілька десятиліть, хоча держава використала досить діючий інструмент - надання права власності на землю із суспільного фонду за символічну плату (оформлення "Гамстед-акта" коштувало всього 10 доларів). Та й у дореволюційній Росії зусилля столипінського уряду по колонізації нових земель не дали відчутних результатів. Як відзначає професор М.М. Макеєнко: "цілинний досвід - одне з яскравих свідчень того, як держава в певних умовах може керувати економічними процесами. Без централізованої держави завдання подібного масштабу було б нерозв'язне. Мільйони гектарів ріллі, сотні цілиних селищ, що оживили безкрайні степи на багато десятиліть, залишаються матеріальним втіленням зусиль багатонаціональної держави на конкретному етапі вирішити продовольчу проблему" [21, с. 11].

У процесі освоєння цілиних і перелогових земель, що незважаючи на адміністративно-організаційні заходи мав характер народного руху, величезне значення відіграв людський фактор. Адже тільки ледь залікувавши рани, нанесені Великою Вітчизняною війною, багатонаціональна держава мобілізувала весь свій потенціал на вирішення небаченого до цього ще завдання - залучення в господарський обіг десятків мільйонів гектарів продуктивних земель. Можливо, з позицій сьогодення, доцільно було б в першу чергу взятися за підвищення родючості староорних земель в обжитих районах, за облаштуваність існуючих, а не за будівництво нових селищ, організацію радгоспів, будівництво елеваторів і зернопереробних підприємств. Адже капітальні вкладення при цьому були б значно меншими. Може бути, це дозволило б досягти західноєвропейського рівня врожайності зернових культур у Центральній Росії та в Україні.

Важливу роль у освоєння цілиних і перелогових земель виконала молодь Української РСР. Посланці українського народу брали участь у створенні 72 цілиних радгоспів, що склало 25 % знову організованих радгоспів Казахстану. Кожен сьомий цілинник був виходцем з України, при цьому 30 тисяч з Херсонщини. Посол Казахстану в Україні А.Ж. Жумабаєв 15 червня 2004 року з офіційним візитом відвідав Херсонську область і за дорученням президента Казахстану Нурсултана Назарбаєва урочисто вручив ювілейні медалі "Цілині - 50 років" нашим співвітчизникам Ларисі Дем'яновні Важко та Катерині Іванівні Суховій, які приймали участь в освоєнні цілини. Наведений факт свідчить про визнання великої ролі українського народу в цій справі.

Отже, внесок України в розвиток аграрної сфери Казахстану (50-ті роки ХХ століття) є невід'ємною частиною нашої історії. Допомога українського народу суттєво і позитивно позначилася на економічному, соціальному, політичному, культурному житті Казахстану, але надавати її в післявоєнний період було для українського народу нелегко. Без перебільшення можна стверджувати, що в той період було створено основу економічної інфраструктури Казахстану, яка функціонує і сьогодні. Однак, визнаючи позитивні аспекти цього процесу потрібно сказати, що освоєння цілини - це характерний приклад спроб вирішення соціально-економічних проблем шляхом екстенсивного розвитку. Цей спосіб вимагав величезних зусиль і затрат, його результати виявились нижчими, ніж очікувалось.

Таблиця 1

**Забезпечення цілиних земель людськими ресурсами на кінець 1954 року**  
(Таблиця складена авторами за такими джерелами: 4, с. 47-49; 11, с.14; 13, с. 10)

	Переселенці з СРСР	Переселенці з України
Будівники	25000 чоловік	10756 чоловік
Інженери	10000 чоловік	870 чоловік
Механізатори	10000 чоловік	1280 чоловік
Агрономи	4000 чоловік	272 чоловік
Медичні працівники	10500 чоловік	2500 чоловік
Робітники допоміжних спеціальностей	25000 чоловік	15000 чоловік

## Забезпечення цілинних земель технікою на кінець 1954 року

(Таблиця складена авторами за такими джерелами:  
11, с. 14; 3, с. 70-71; 4, с. 48-49; 4, с. 51-52; 11, с. 10)

	СРСР	Україна
Комбайни	23000 штук	10000 штук
Трактори	200000 штук	11000 штук
Вантажні машини	7500 штук	3500 штук
Автобензоцистерни	1700 штук	696 штук
Віялки – сортувалки	6500 штук	350 штук
Нафтотовари	280000 кубометрів	3000 кубометрів

## Література:

1. Постанове́ние Пленума ЦК КПСС, 2 марта 1954 г. О дальнейшем увеличении производства зерна и освоении целинных и залежных земель (Решение партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917-1967). - М., 1968. - С. 89-120.
2. Розмова тов. Хрущова з англійським вченим і громадським діячем Джоном Берналом // Радянська Україна, від 24 грудня 1954 року. - С. 4.
3. Овчинников В. Первые итоги освоение целинных и залежных земель // Вопросы экономики, 1954. - № 12. - С. 69-74.
4. Тараненко В.М. Участь трудових України в освоєні цілинних і перелогових земель (1954-1960) // Український історичний журнал. - 1959. - № 6. - С. 47-57.
5. Горак В. Україна - цілинним землям. - К., 1962. - 201 с.
6. Тяжельников Е.М. К вопросу о миграции населения в связи с освоением целинных и залежных земель. - Алма-Ата, 1961. - 254 с.
7. Ковирялов Ю.П. Зерновое хозяйство СССР: тенденции, достижения, проблемы // Зерновое хозяйство. - 1987. - № 7. - С. 11-14.
8. Фришман Л.С. Братская помощь советских республик в Казахстане в освоение целинных и залежных земель. - Алма-Ата, 1957. - 103 с.
9. Удачин С.А. Земельный фонд СССР и его использование. - М., 1961. - 232 с.
10. Бородин А.М. Зерно целины. - М., 1971. - 198 с.
11. Алтухов А. Освоение целинных и залежных земель: Необходимость и значение // АПК: экономика, управление. - 2004. - № 1. - С. 3-12.
12. Папанін Г.В., Ходоровський М.Д., Шемалюк В.М. Нашого квіту по всьому світу // Архіви України. - 1992 р. - № 5-6. - С. 3-25.
13. Коровников Б.И. Об участии украинского народа в освоении целинных и залежных земель в Казахстане // Ежегодник научных работ Херсонского педагогического института. - Херсон, 1961. - С. 3-25.
14. Михайлов Ф., Шамшанов Ш. Народное движение за освоение целинных и залежных земель в Казахстане (1953-1960). - Алма-Ата, 1964. - 267 с.
15. Сакович В. Молодь веде вперед // Наддніпрянська правда. - 1954. - 31 серпня. - С. 4.
16. Державний архів Херсонської області (далі ДАХО). Ф. 46. Херсонський обласний комітет компартії України. Оп. 1, Спр. 2640. Постанове́ние Херсонского облисполкома и бюро облкома КП Украины о направлении рабочих, инженерно-технических работников и служащих на целину 12 февраля 1955 г.
17. ДАХО. Ф. 46. Херсонський обласний комітет компартії України. Оп. 1, Спр. 2643. Довідка про кількість комсомольців і молоді, направлених на освоєння цілинних і перелогових земель на 8 липня 1954 р.
18. Кірін П., Кирянов І. Щасливої дороги // Наддніпрянська правда. - 1955. - 10 березня. - С. 2.
19. ДАХО. Ф. 46. Херсонський обласний комітет компартії України. Оп. 1, Спр. 2503. Постановления исполкома Херсонского облсовета депутатов трудящихся и бюро обкома КП Украины об отправке комбайнов из МТС области в Краснодарский край и Казахскую республики для уборки хлебов 17 июля 1954 г.
20. ДАХО. Ф. 46. Херсонський обласний комітет компартії України. Оп. 1, Спр. 2642. План відбору і відрядження механізаторських кадрів і спеціалістів для роботи в МТС, радгоспи по освоєнню цілинних і перелогових земель у 1954 р.
21. Макеенко М.М. Рассудит история // Экономика сельского хозяйства России. - 1964. - 267 с.